

Fóti Péter: Az athéni demokrácia és a mai iskola

szeptember 12, 2016

Előadás a Babes-Bolyai Tudományegyetem Neveléstudományi konferenciáján

1. Bevezető

2014 március 22-én Kolozsváron jártam a Babes-Bolyai Tudományegyetem Neveléstudományi konferenciáján. Az a megtiszteltetés ért, hogy az egyik fő előadó lehettem. Témámat is szabadon választhattam meg, a konferencia fő címéhez kapcsolódóan. Számomra világos volt, hogy a világban lassan terjedő iskolatípusról, a demokratikus iskolákról fogok beszélni. Hogyan folyik ott a tanulás, mit tudnak az ilyen iskolákba járó gyerekek, és mit jelent ezekben az iskolákban a szabadság.

Miközben mindezen gondolkodtam, került kezembe Hans Vorländer német nyelvű: *Demokratie* című könyve. A könyv nagyon megragadott, és elhatároztam, hogy előadásom témáját kibővítem, azzal, hogy arról is beszélek, hogy mi köze van a mai demokratikus iskoláknak az antik athéni demokráciához. Mostani olvasóim már abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy időközben a könyv az athéni demokráciáról szóló egy fejezetét le is fordítottam és az olvasható a

címen.

2. Az athéni demokrácia és a mai iskola

Minden mai iskolás számos alkalommal tanul az antik athéni demokráciáról, amely az i.e. 6. században bontakozott ki, és kb. 200 évig jellemezte ennek a kis államnak a politikai rendszerét. Bár az i.e. 320 után Athén a Makedón nagyhatalom uralma alá került, a demokrácia szellemi hatása nem szűnt meg. A most következőkben olyan iskolákról szeretnék hírt adni, amelyek az antik athéni demokráciát, mint egyik legfontosabb inspirációjukat tartják számon.

Tegyük most félre azokat a meggondolásokat, miszerint a demokrácia a nép uralmát jelenti. Azért tegyük félre, mert ezzel gyakorlatilag nem lehet sokat kezdeni. Ne menjünk bele azokba a próbálkozásokba, hogy mit jelent a nép, se annak taglalásába, hogy mit jelent a hatalom. Induljunk ki inkább abból, hogy a demokrácia szó megjelenése előtt az antik athéni poliszban három dolgot tartottak fontosnak, amivel saját különös politikai berendezésüket jellemezték:

1. a leírt törvények uralmát
2. a szólásszabadságot
3. a megosztott hatalmat

A leírt törvények uralma, azt jelentette, hogy az ismert törvényeket le kell írni, nyilvánosságra kell őket hozni, és csak azok a törvények érvényesek, amelyek így közismertek. Természetesen a törvényhozás módszerei is döntőek, mint ahogy arról később szó fog esni. Miért érdekes ez a mai iskolák gyakorlatával kapcsolatban? Az iskolákban általában az állami törvényeken kívül, az iskolai élet belső szabályait az iskolai házirend szabályozza. Ennek az iskolai házirend azonban számos problémát vet fel. Általában csak a gyerekek magatartását akarja szabályozni, és nem érvényes a tanárookra. Másrészt a házirenden túl az iskolai tanárok gyakran találhatnak ki önkényesen újabb szabályokat, amik gyakran íratlanok és

önkényesek, ami ellen a gyerekek nincs lehetősége még tiltakozni sem.

Térjünk most a második fontos elemére az antik demokráciának: a szólás szabadságára. A szólás szabadsága nem csupán azt jelentette, hogy mint a londoni Hyde Park sarkában mindenki arról beszél, amiről akar, hanem azt jelentette, hogy mindenkinek volt joga felszólalni az athéni városállam legfelsőbb fórumán, a népgyűlésen. Szeretném ennek a mondatnak minden részletét elmagyarázni. Az egyik a népgyűlés léte. A népgyűlés a mai iskolákban nem létező szerv. Nincs olyan alkalom, amikor akár egy osztályban, akár egy iskolában a gyerekek és a tanárok egy asztalnál ülnének, és ott mindenki elmondhatná azt, amit gondol!

Az antik Athénban sem volt kezdetben így, és egy hosszú és tanulságos folyamat végére alakult ki az a helyzet, hogy a nemesség tanácskozó szervei helyett a népgyűlés vált a polisz legfelső döntéshozó fórumává. A mai iskolákban általában még ott tartunk, hogy ez a fórum nem is létezik. A fórum létrehozása utáni következő lépés, és ez így volt az antik Athénban is, a fórum döntési jogainak megerősítése volt. Így lehetne ez a mai iskolákban is. Természetesen a hatalom határai különfélék, hiszen az antik athéni állam egy szuverén állam volt, míg egy iskola vagy egy osztály egy jóval nagyobb társadalom intézményi egysége.

Térjünk most a demokrácia harmadik tartalmi elemére a hatalom megosztására. Azt kell mondanunk, hogy amennyiben az írott törvények uralma megvalósult, és azokat az osztály- vagy iskolai népgyűlésen hozzák meg, ahol mindenki szabadon beszélhet, ahogy az az antik Athénban a demokrácia győzelme után történt, akkor ezzel megvalósult a harmadik pont is. A népgyűlés léte és hatalma azt jelenti, hogy annak döntései, leírt formában nyilvánosak és nem felülbírálhatók. Ezzel a hatalom a népgyűlés tagjainak kezébe ment át. Egy iskolában természetesen megint csak a hatalom egy részének megosztásáról lehet szó. A mai iskolában általában a hatalom nem megosztott,

hanem az kizárólagosan a tanárok kezében van. Az iskola diákjainak érezhető súlya nincs. A hatalom nélküliségnek pedig negatív következményei vannak.

A demokratikusan kormányzott szabad iskolák pontosan ezen az alapon épülnek fel, követve az antik Athén politikai rendszerét. A világon talán 2-300 ilyen iskola van, a leghíresebb közülük az Anglia Summerhill iskola, amelyik több mint 90 éve működik.

Szeretnék most, egy másik fontos területére az antik Athéni rendszernek kitérni, amiről keveset tanulnak a gyerekek az iskolában: ez pedig a népbíróságok rendszere. Valószínűleg, amióta emberek élnek, mindig léteztek konfliktusok ember és ember között. Ezeket a konfliktusokat, ha az emberek maguk nem voltak képesek elrendezni, valahogy kezelni kellett. Az ilyen konfliktusok kezelésében is új rendszert hozott az athéni demokrácia, amely az egyszerű embereket is képesnek tartotta az ilyen konfliktusok rendezésére, és a polisz összes tagja, sorsolásos alapon a népbíróság tagja lehetett.

Ez szakítást jelentett azzal a korábbi gyakorlattal, hogy a bíráskodás a királyok, vagy az arisztokrácia kiváltsága volt. Ugyanerre a fordulatra lenne szükség a mai iskolákban is, amikor a konfliktusrendezés egy jó részét a népgyűlésre, mint testületre bízánk, a tanári arisztokrácia helyett. Bírónak lenni, ugyanúgy hatalom, mint a népgyűlés szavazati jogú tagjának lenni.

Az antik Athén demokratikus önkormányzata bizonyította, hogy a polisz társadalma képes önmagát kormányozni, bizonyította, hogy az arisztokrácia tagjai nem felsőbbrendűek, nem uralkodásra születtek, mert funkciójukat a köznép tagjai is el tudják látni. Ugyanez az igazság érvényes az egyes osztályokban és iskolákban is. Természetesen mindezeket tanulni kell. Ezért volt az, hogy az antik Athénben, a népgyűlésben csak azok kaptak szavazati jogot, akik letöltötték katonai idejük két évét. Látszólag ez a szabály

arra vezethetne minket, hogy jogosnak tartanánk, hogy a mai iskolákban a gyerekek jogtalanok maradjanak, míg mindent döntést a felnőttek végezzenek.

Itt véget érnek tehát a hasonlóságok, mert a demokratikus igazgatású iskolákban a legkisebb gyerekek is szavazati jogot kapnak. Ennek az oka az, hogy az iskolagyűlések hatásköre olyan, hogy azok megengedik a tévedések lehetőségét. Amíg az antik Athéni államban a teljes szuverenitás megkövetelte azt, hogy a polgárok többé vagy kevésbé tájékozott tagjai legyenek a közösségnek, addig a demokratikus önkormányzó iskolákban a döntések, még a rosszak sem járnak katasztrofális következménnyel.

Az előnyök, amelyek abból származnak, hogy a legkisebbek is szavazati joggal rendelkezzenek, túlhaladják a lehetséges hátrányokat. Ez az előny abban van, hogy már a legkisebb gyerek is elindulhat azon az úton, hogy érezze, szavának súlya van. Szavazati joga becsalogatja őt a gyűlések egy részére, és ott tanúja lesz az egyes ügyek megtárgyalásának, jó példákat lát arra, hogy hogyan folynak a tanácskozások, hogy hogyan lehet érvelni, hogyan lehet hibákat később korrigálni.

Így nő bele az önkormányzat rendszerébe, és így válik az önkormányzó iskolában eltöltött évei végére egy magabiztos demokratává, aki se nem agresszív a többiekkel szemben, se nem hagyja magát egy agresszív többségtől uralni. Sajnos az iskolai önkormányzat nélküli tradicionális iskolákban ezek a folyamatok nem játszódnak le, és az ilyen iskolák egy agresszív, uralkodni vágyó kisebbséget, egy új arisztokráciát termel ki az egyik oldalon, míg a másikon egy mindent eltűrő többséget, akik vagy értelmetlenül láznak, vagy apatikusak.

3. Tanulságok

Visszakanyarodva az athéni demokrácia egyik megteremtőjének, Szolónnak a gondolataihoz. Szolónnak – akit sokan az egyik legelső polgárnak tartanak, mert nem ragaszkodott a hatalomhoz

– az volt a kiindulópontja reformjaihoz, hogy olyan rendszert kell teremteni Athénban, ami kizárja azt, hogy egyesek nagyon szegények, mások nagyon gazdagok legyenek.

Ebből a megfontolásból vezette be az adósságok időről időre való eltörlését. Szolóntól átvehetjük a gondolatot, hogy nem jó az, ha az iskolákban az egyik réteg a tanárok túlzottan sok hatalommal rendelkeznek, míg a másik réteg a diákok nagyon kevéssel. A demokrácia másik előkészítőjének, Kleiszthenésznek is jelentős szerepe volt a demokrácia létrejöttében: ő teremtette meg a népgyűlést, bevonva annak munkájába a legszegényebb rétegeket is, akik a korábbi háborúkban fontos evezősök voltak.

A népgyűlés hatalmát újabb más politikusok egyengették. Epilatész növelte meg a népgyűlés hatalmát az arisztokrácia hatalmának csökkentésével, míg Periklész vezette be, hogy a szegények a köz érdekében végzett munkájukért napidíjat kapjanak. A mai iskolarendszer vezetőinek Szolónoknak, Kleiszthenészeknek, Epilatészeknek és Periklészeknek kell lenniük, ha olyan társadalmat akarnak teremteni, ahol a polgárok aktívak saját ügyeik intézésében, ahol ezért a polgárok igazságos megítélői a konfliktusoknak, bölcs hozzászólói a tanácskozásoknak, kompetens tanárai a fiatal nemzedékeknek. Így legyen.

Kapcsolódó oldalak:

- Lőrinczi János – Szabó Éva: A demokráciát is tanulni kell – (1992 – Igazlító Nap c. kötetből)
- Fóti Péter: “Tündér szerencsénk kénye hány, vet”